

Αξιότιμε κύριε Πρύτανη,
Αξιότιμε κύριε Αντιπρύτανη επί των ακαδημαϊκών υποθέσεων,
Αξιότιμε κύριε Πρόεδρε της Εταιρείας Διαχείρισης της περιουσίας του ΕΚΠΑ
Αξιότιμε κύριε Πρόεδρε του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας,
Αγαπητή κυρία Διευθύντρια του Τομέα Ιστορίας,
Αγαπητοί μου Νατάσα, Μαρούλα, Βάσω, Κατερίνα, Πάρη, Δημήτρη, Ίκαρε,
Αγαπητή μου Μαρία, αγαπητέ Κώστα,
Αγαπητές, αγαπητοί συνάδελφοι και φίλες και φίλοι,
Αγαπητά μου παιδιά

Τα περασμένα Χριστούγεννα οι φίλες μου Νατάσα Παπαδία-Λάλα και Μαρούλα μού έφεραν το χριστουγεννιάτικο δώρο μου, που οι φίλες και φίλοι συνάδελφοι και μαθητές μου με τόση αγάπη είχαν ετοιμάσει. Η αντίρρηση που είχα προβάλλει, όταν είχα πληροφορηθεί τη γένεση της πρωτοβουλίας, δεν είχε αποδώσει. Η αντίρρηση οφειλόταν στο ότι όλα αυτά τα χρόνια, όπως όλοι μας, δεν είχα κάνει παρά το καθήκον μου και δεν θεωρούσα ότι έπρεπε τόσοι συνάδελφοι να μπουν σε κόπο για μένα. Όμως το αποτέλεσμα με ηρέμησε. Με ηρέμησε γιατί πρόκειται για έναν τόμο συμβολή στην ιστοριογραφία του Νέου Ελληνισμού, που όλοι μας χρόνια τώρα θεραπεύουμε με αφοσίωση. Είναι ένα σεμνό εκδοτικό αποτέλεσμα χάρη και στις φροντισμένες εκδόσεις 'Ευρασία' και ευχαριστώ θερμά τον κ. Κυδωνιάτη και τους καλούς συνεργάτες του. Ευχαριστώ τον άξιο Νίκο Θεοδωρόπουλο για την επιμέλεια του τόμου. Ένας βαθύς αναστεναγμός, λοιπόν, μου βγήκε και ένα μεγάλο εγκάρδιο ευχαριστώ στους καλούς φίλους και φίλες Έλληνες και ξένους που συνέβαλαν με τα άρθρα τους και το μεράκι τους στην έκδοση αυτή. Και φυσικά σε όλους τους συναδέλφους του Τμήματος για την συγκινητική φροντίδα. Ευχαριστώ θερμά τον κ. Πρύτανη για την απόφαση να διεξαχθεί η αποψινή βραδυά, την κ. Ριάντα Σακελλαρίου και τις και τους ευγενικούς συνεργάτες της για τη βοήθεια στην οργάνωση της σημερινής εκδήλωσης. Ευχαριστώ τη φίλη, και από τους πρώτες φοιτητές, φοιτήτριές μου, Μαρία Στασινοπούλου που ταξίδεψε έξτρα από τη Βιέννη για να είναι απόψε μαζί μας και τον φίλο από τα φοιτητικά έδρανα Κώστα Μπουραζέλη που με τίμησαν ιδιαίτερος απόψε. Να είσθε όλοι καλά και με υγεία και σε ειρήνη.

Βρίσκομαι ανάμεσά σας έχοντας συμπληρώσει ενάμιση χρόνο διδασκαλίας στο Ζάννειο πρότυπο γυμνάσιο Πειραιά και 40 χρόνια υπηρεσίας στο Πανεπιστήμιό μας. Θα ήθελα να μοιραστώ μαζί σας λίγες σκέψεις πηγαίνοντας πίσω σε κάποιες σελίδες της ζωής μου εκφράζοντας την ευγνωμοσύνη μου, πρώτα στον Θεό και μετά στους γονείς μου, στις αδελφές μου, στη Ναταλία μου και την οικογένειά της, στους δασκάλους μου, στους φίλους και φίλες και στους πολλούς μαθητές μου.

Γεννήθηκα στην Πάτρα, είμαι θρέμμα της Καλλιθέας και της δημόσιας εκπαίδευσης, θετές πατρίδες μου φιλόξενες η Τεργέστη και η Βιέννη, που στο πολιτισμένο περιβάλλον τους άνοιξαν τα φτερά μου. Γυρίζω πραγματικά και νοερά συνεχώς κοντά τους, τώρα πια από τη φιλόξενη Νέα Σμύρνη. Παιδί μορφωμένων αστών, αναγκαστικά εσωτερικών μεταναστών από την Πελοπόννησο, μεγάλωσα στο ισόγειο μιας διπλοκατοικίας απέναντι από το ορφανοτροφείο Πολέμου – έτσι το έλεγαν τότε – στο τετράγωνο οδών Λυκούργου, Γεωργίου Φιλαρέτου, Γεωργίου Κρέμου (προς τιμήν δηλαδή δυο ιστορικών προσωπικοτήτων του 19^{ου} αι. που είχαν εκεί τα σπίτια τους), αλλά και του φιλέλληνα Ερρίκου Φορνέζη, απέναντι από το πέτρινο αρχοντόσπιτο της οικογένειας Χρήστου Λόντου - Ρόζας Τυπάλδου (καθηγήτριάς μας των Γαλλικών στο Γυμνάσιο), το οποίο ισοπέδωσε η λαίλαπα της αντιπαροχής το φθινόπωρο του 1967. Οι συμμαθήτριάς μου στην πλειοψηφία τους προέρχονταν από οικογένειες προσφύγων από τον Πόντο και τη Μικρά Ασία. Ο περικαλλής σήμερα ναός του Αγ. Νικολάου ήταν, όταν πηγαίναμε στο δημοτικό σχολείο, ένα πλινθόκτιστο εκκλησάκι δίπλα στις φυλακές της Καλλιθέας (στον χώρο στεγάζονται σήμερα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης). Όλες, λοιπόν, οι γειτονιές και οι πόλεις μου συνδεδεμένες με τη μετανάστευση, εσωτερική, εξωτερική, με πρόσφυγες, με τη διασπορά. Δεν το ανέλυσα μέσα μου αν αυτές οι παιδικές εμπειρίες και μνήμες με σημάδεψαν τόσο ώστε να ασχοληθώ με τη διασπορά ερευνητικά ως έργο ζωής και ως πηγή έμπνευσης και δύναμης και πλουραλισμού που θελήσαμε ή τουλάχιστον πάσχισα να μεταφέρω και στη μικρή μας Ναταλία. Άλλωστε και ο Gunnar ήταν ένας δημοκράτης διανοούμενος πρόσφυγας από τη Δρέσδη, μετανάστης, πολίτης του κόσμου, που ρίζωσε τελικά σε μια χώρα που τη θεωρούσε πατρίδα του, την Ελλάδα, αλλά δεν πρόλαβε να ζήσει στο τέλος εδώ μόνιμα όπως το σχεδίαζε.

Γεννήθηκα στη ζεστή οικογενειακή θαλαπωρή των υπέροχων γονιών μου του σοφού Σταύρου και της υπομονετικής Ευγενίας. Μεγάλωσα με την αγάπη και τη ζεστασιά των δυο υπέροχων αδελφών μου, της Αλέκας και της Μαρίας, που στεκόμαστε η μια στην άλλη σαν αδελφές και φίλες από τα νηπιακά μας χρόνια χωρίς κανένα ανταγωνισμό με γνώμονα την αγάπη όπως την εισπράξαμε από τους μοναδικούς γονείς μας και τη μεταδώσαμε στα παιδιά μας, αλλά και για πολλά χρόνια από τη ζεστασιά της υπέροχης θείας Χριστίνας, της αδελφής της μητέρας μας. Δεν είναι τυχαίο που το εξώφυλλο κοσμεί έργο του καλού μας εξαδέλφου Κώστα Βαρώτσου.

Στο σπίτι μας οι λέξεις Γράμματα, Παιδεία ήταν πάντα με κεφαλαία στοιχεία. Ο πατέρας μας, παρά τις οικονομικές δυσκολίες, είχε ως γνώμονα τη μόρφωση που ποτέ δεν ήταν αρκετή. Τη δασκάλα μας την κυρία Δόμνα της Β΄ και Γ΄ δημοτικού μνημονεύω πάντα, όπως και τον μελίχιο κ. Ευσταθίου (χρησιμοποιώ το κύριος / κυρία από βαθύ σεβασμό). Την καθηγήτριά

μας της μουσικής την κ. Λαγουδάκη, που είχε μεταφέρει στο γυμνάσιο θηλέων Καλλιθέας το παλιό της πιάνο, μας μούσε στη μουσική και μας οδηγούσε συχνά στις πρόβες της Κρατικής Ορχήστρας στο παλιό Παλλάς. Τις μορφωμένες φιλόλογους μας κυρίες Τσόκου, Δημοπούλου, Ζιούβα που μας αποκάλυπταν τον βυζαντινό, αναγεννησιακό, νεότερο πολιτισμό (με προβολές slides για τη δυτική τέχνη), τον μαθηματικό Παναγιώτη Σιάπαντα που μας μούσε στη Γεωγραφία και με τις πατέντες ευρεσιτεχνίας που δημιουργούσε. Δεν ήταν όλοι οι καθηγητές μας τέλειοι, σέβονταν όμως οι περισσότεροι τον ρόλο τους. Οι σπουδές μου στο Πανεπιστήμιο συνέπεσαν με τα χρόνια της δικτατορίας. Η στέρηση της ελευθερίας του λόγου μάς ενδυνάμωσε ως παρέα στα ίδια έδρανα με γνώμονα τη δημοκρατία –για να περιοριστώ στην πολύ στενή έκτοτε φοιτητική μας παρέα και φιλία– με τον Κώστα Μπουραζέλη, τον αείμνηστο Δημοσθένη Φάκαλο, τη Σεβαστή Δαμαλά, τη Μαρία Βλαχού, τη Ντίνα Καρακωστή, τη Μάχη Καρανίκη, τη Νίνα Κυπαρίσση, και άλλες καλές φίλες όπως την Κατερίνα Γαρδίκια, τη Ρένα Χρήστου, όλοι και όλες τους στον τομέα τους ακολούθησαν δρόμο δύσκολο, έντιμο, δημιουργικό. Δεν είχαμε πολλούς φωτεινούς δασκάλους δυστυχώς στις σπουδές μας. Θα μείνω στις φωτεινές εξαιρέσεις που μας σημάδεψαν. Προλάβαμε τη σοβαρή προσωπικότητα του Διονύσιου Ζακυθηνού για μικρό διάστημα στο πρώτο έτος των σπουδών μας. Σε μια εποχή που δεν υπήρχαν στον κύκλο σπουδών οργανωμένα σεμινάρια, λίγοι καθηγητές μας φρόντισαν να δημιουργήσουν τακτικές φροντιστηριακές συναντήσεις με εθελοντική συμμετοχή. Ήταν αυτοί οι φωτεινοί δάσκαλοι: ο φιλόλογος Αριστόξενος Σκιαδάς, η καθηγήτρια Βυζαντινής Ιστορίας Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου, ο καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας Σπύρος Ιακωβίδης και φυσικά ο καλός μας, γλυκός Βασίλης Σφυρόερας, που μου ενίσχυσε την αγάπη για τη νεοελληνική ιστορία, ανοίγοντάς μας δρόμους διδασκαλίας άγνωστους έως τότε. Μας μύησαν στα ελεύθερα φροντιστήριά τους στη σύνταξη εργασιών, στο μεράκι για την έρευνα, ο Ιακωβίδης άνοιξε δημοκρατικά όλους τους τόπους ανασκαφών για όσους φοιτητές και φοιτήτριες το επιθυμούσαν. Τους ευγνωμονώ. Στους δασκάλους μου θα συγκαταλέξω και τον αυστηρό επιστήμονα Γεώργιο Λεονταρίτη, μολονότι έμμεσα μαθήτευσα δίπλα του, από το 1978 όταν διορίστηκε καθηγητής Ιστορίας Νεότερας Ελλάδος στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, όπου εγώ υπηρετούσα ως βοηθός, αλλά και την Δέσποινα Θεμελή-Κατηφόρη που τόσο πρόωρα έφυγε από κοντά μας.

Η ζωή μου άλλαξε όταν έφτανα στην Τεργέστη το 1976, ως υπότροφος του ΙΚΥ μετά 36 ώρες σιδηροδρομικού ταξιδιού δια μέσου της τότε Γιουγκοσλαβίας. Το ελεύθερο, κάποτε κοσμοπολίτικο, αυστριακό, αυτοκρατορικό, –τότε όμως συνοριακό ανάμεσα στον υπαρκτό σοσιαλισμό και τη Δύση– λιμάνι θα αποτελούσε έκτοτε τη δεύτερη πατρίδα μου. Η ελληνική κοινότητα, το φιλόξενο περιβάλλον του κρατικού αρχείου της πόλης, η καλή οικογένεια

Κέδρου, ο φίλος Μιχάλης Χατζάκης, η φίλη Λένα Χιωτάκη-Pilon και οι οικογένειές τους αποτελούν έκτοτε τον επιστημονικό μου περίγυρο και την ευρύτερη οικογένειά μου. Η διδακτορική μου διατριβή για την ελληνική παροικία της Τεργέστης με σημάδεψε, καθώς έκτοτε ταυτίστηκα και για λόγους βιωματικούς με την ελληνική διασπορά. Στα σύντομα επιστημονικά μου ταξίδια στο φιλόξενο περιβάλλον του ελληνικού ινστιτούτου της Βενετίας γνώρισα, εκτός από την ελκυστική πόλη των Δόγηδων, το πλούσιο αρχείο και τη Μαρκιανή βιβλιοθήκη της πόλης τους και έκανα τη γνωριμία φιλίας ζωής με τη Νατάσα Παπαδία. Έρευνες στο Βατικανό, στο Παρίσι, στη Senigallia, στην Αγκώνα, στη Ρώμη, στη Βουδαπέστη κ.α. διεύρυναν όχι μόνο τους ερευνητικούς αλλά και τους πολιτισμικούς μου ορίζοντες. Με τα ταξίδια αυτά και τις σπουδές που συμπληρώθηκαν στον δεύτερο μεγάλο σταθμό μου και τρίτη πατρίδα μου τη Βιέννη, ήμουν πια πεπεισμένη ότι ανήκω στη Δύση. Και, όπως βέβαια ανέπτυξαν πολλοί πριν από μένα ειδικότεροι για τα κύματα της ιστορικής μετανάστευσης λογίων και εμπόρων στη Δύση, διαμόρφωσα βαθειά μέσα μου τον διάλογο ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση όπου κινήθηκε ο νέος ελληνισμός. Παιδί του ελληνισμού αυτού θεωρώ ευτυχισμένο τον εαυτό μου.

Στον διάλογο αυτό συνέβαλε ο Μανούσος Μανούσακας, όταν με πρότεινε το 1980 για την υποτροφία Herder και μου έδωσε τη δυνατότητα για ετήσιες σπουδές στο πανεπιστήμιο της Βιέννης (και συνέχισα έτσι την έρευνα που είχα αρχίσει το καλοκαίρι του 1978). Γνώρισα εκεί τους σπουδαίους Alberto Caracciolo, Robert Kann, Richard Plaschka, Herbert Knittler, Max Demetrius Peyfus, Radoslav Katičić και κυρίως τους -υφηγητές τότε- Michael Mitterauer, Moritz Csáky που με μύησαν σε θέματα διαφωτισμού, κοινωνικής, οικονομικής, βαλκανικής ιστορίας.

Με αυτά τα εφόδια και με αγαστή φιλία με τους περισσότερους συναδέλφους πορευτήκαμε επί αρκετά χρόνια απορροφώντας κραδασμούς αλλά και θετικές προκλήσεις των πανεπιστημιακών αλλαγών (νομικών και επιστημονικών). Ο στόχος μας, τουλάχιστον στους περισσότερους από μας, ήταν ιδίως μετά τον νέο νόμο πλαίσιο του 1982, η διαμόρφωση ενός σύγχρονου Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας. Αυτό προσπαθούσαμε να το αποτυπώσουμε σε ανανεωμένα εκπαιδευτικά προγράμματα, στη θέσπιση υποχρεωτικών σεμιναρίων, στην οργάνωση των μεταπτυχιακών μας σπουδών (δεν είναι τυχαίο που ο πρώτος κρατικός νόμος μεταπτυχιακών σπουδών είχε αντλήσει από τον δικό μας εσωτερικό κανονισμό που ήδη επί προεδρίας του κ. Λαμπρινουδάκη είχαμε θεσπίσει), στη συμμετοχή (από τα πρώτα ήταν το Τμήμα μας) στα ευρωπαϊκά προγράμματα ανταλλαγών (Εράσμου, Σωκράτη), όχι πάντοτε χωρίς αντιδράσεις μέσα στο ποικίλο ιδεολογικό-κομματικό κλίμα των δεκαετιών 1980-1990. Με αγαστή συνεννόηση καταφέραμε να ξεπεράσουμε σκοπέλους που για κάποιο διάστημα το

Τμήμα μας είχε αναγκαστεί να οδηγηθεί σε ταραγμένη θάλασσα. Στόχος μας ήταν εκτός από την αναμόρφωση της διδασκαλίας και τον σεβασμό στους φοιτητές μας και η επιλογή (μέσα στις οικονομικές δυνατότητες που είχαμε μέχρι την οικονομική κρίση της δεκαετίας μετά το 2010) ικανών και άξιων νέων μελών του διδακτικού προσωπικού: συναδέλφων που τους αντιμετωπίσαμε με δημοκρατικότητα, ως ίσοι προς ίσους, ως συνομιλητές και όχι με την παλιά νοοτροπία των καθηγητών έδρας και τους αφήναμε, ελπίζω να αναγνωρίζεται αυτό, ελεύθερο πεδίο έρευνας, επαφών εντός και εκτός Ελλάδος με στόχο και τη διεθνοποίηση των σπουδών μας. Αν για κάτι νιώθω γεμάτη από την πανεπιστημιακή μου σταδιοδρομία ήταν η αγάπη και ο σεβασμός που εισέπραξα και πολύ συχνά προσπάθησα να δώσω. Η αρμονική σχέση που είχαμε για πάνω από 40 χρόνια η κ. Παπαδία, η κ. Ευθυμίου και εγώ, που μεταφέραμε και στις νεότερες συναδέλφους του γνωστικού μας αντικείμενου την κ. Κωνσταντινίδου και την κ. Σειρηνίδου. Ο Δημήτρης Κοντογεώργης, ο Ίκαρος Μαντούβαλος (περιορίζομαι σε αυτούς ως συνεπιμελητές του τόμου, ανάμεσα σε τόσους μαθητές μας, πολλοί από τους οποίους και με τίμησαν με σοβαρά άρθρα τους) από άλλες καίριες θέσεις συνεχίζουν να ποτίζουν τον πνευματικό κήπο. Ο Παρασκευάς Κονόρτας με συνδέει με την Ανατολή, μέσα σε ένα διαρκή, έντονο μεταξύ μας διάλογο. Ο Αντώνης Λιάκος είχε πολλές καλές ιδέες. Αν ξαναγύριζα το ρολόι πίσω νομίζω θα έκανα την ίδια επιλογή ζωής: δηλαδή κοντά στο πάθος μου για την έρευνα, θα αφιερωνόμουν στη διδασκαλία, στον επιστημονικό διάλογο με τους φοιτητές ιδίως τους μεταπτυχιακούς και διδακτορικούς. Με συγκινεί η παρουσία τους εδώ απόψε.

Σε αυτή την πορεία ζωής ο Gunnar Hering, στον οποίο οφείλω το επιστημονικό, συναισθηματικό μου μέγιστο και την ευτυχία ζωής (που φευ κράτησε λίγο) ήταν ο πνευματικός μου φωτοδότης, το παράδειγμα δημοκρατίας, αξιοκρατίας, αγέρωχης εκτός συμβιβασμών προσωπικότητας, το κέντρο χαράς, γέλιου και ταξιδιών πραγματικών και νοερών, ατέρμονων γόνιμων, κριτικών συζητήσεων και διαλόγων. Η Ναταλία ήλθε να συμπληρώσει την ευτυχία μας. Δεν πρόλαβε να γνωρίσει το μεγαλείο του και την καταλαβαίνω βαθειά. Ακολούθησε αγέρωχα τον δικό της δρόμο και χωρίς συμβιβασμούς, με αξιοπρέπεια, δημιούργησε τη δική της πορεία επιστημονική, επαγγελματική και τώρα πια μέσα σε μια νέα θαλπωρή οικογενειακή με τον καλό Σαμουήλ και τον υπέροχο Ιάσονα. Λυπάμαι που ο μικρός Ιάσοντας αρρώστησε απόψε και δεν τους έχω μαζί μου. Η καλή μας Δήμητρα Κοκκινοπούλου, που μας προσέφερε απόψε τη μουσική απόλαυση, είναι παιδική φίλη της Ναταλίας, νονά του Ιάσονα, άξια μουσικός και υπέροχος άνθρωπος. Τους ευχαριστώ, σας ευγνωμονώ που υπάρχουν στη ζωή μου.

Όλγα Κατσιαρδή-Hering, Ομότιμη Καθηγήτρια Ιστορίας
του Νέου Ελληνισμού, ΕΚΠΑ